

NÖNEVELÉS A KÖZÉPKORBAN.

Békefi Rémig: «A népoktatás története Magyarországon 1540-ig»
c. munkájából.*

(A hazai és külföldi nevelés az apácakolostorokban. — Az *Oblata*-intézmény. — Margit királyleány és több társa is oblata. — Az apácákat tanítják olvasásra, mert zsolozsmáznak és evésnél olvassák. — Latinul is tanulnak. — Margitot Katerina soror tanította a deák nyelvre. — Margit iskolatársai. — Margitot Olympiades asszony is tanítja. — Iskola Veszprémben és a Nyulakszigetén. — Van apáca, aki írni és olvasni nem tud. — A Klarissza-apácák taníttatása. — Az apácák részére szentbeszédet tartanak, magyarázzák nekik a szentírást és a szentek életét. — Énektanítás az apácáknál. — Kézimunka az apácakolostorban és Margitnál. — A nevelés előkelősége az apácáknál.)

A nevelés Európaszerte legnagyobb részét az apácák kezében volt. Ezek között — miként a férfiszervezeteknél is — a legtanultabbak az ir- és angolországiak voltak. Az apácanevelés módját Szent Jeromosnak «Epistola ad LsetamH-ja irányította. Az olvasást a zsolozsmákon kezdték tanulni. A latin nyelvre szükségük volt; miért is tanulták a grammatikát és írtak dolgozatokat. Hrotsvita apáca példája mutatja, hogy esetleg még a verselésig is fölvitték. Zenét, éneket és «computus»-csinálást² is tanultak. Az apácák iskoláit olyanok is látogatták, akik nem akarták a fátályt felöltetni.³

* *Békefi Bemig*, a magyar művelődéstörténet kiváló művelője. Született 1858 aug. 3-án Hajmáskéren. Veszprémben és Zircen tanult s a cisztercita-rendbe lépett. Péccsett volt főgimnáziumi tanár. Kiváló irodalmi munkássága alapján 1898-ban egyetemi tanárrá lett s itt működött 1911-ig, midőn főapáttá választották. Meghalt mint zirci apát 1924-ben. Nevezetesebb munkái: A káptalani iskolák története. A bolognai jogi egyetem. A ciszterciek iskolázása Párizsban. A debreceni ev. ref. főiskola XVII. századi törvényei. A marosvásárhelyi ev. ref. iskola XVII. századi törvényei. A sárospataki ev. ref. főiskola 1621. törvényei. A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. (Az Oltványi jutalommal kitüntetett pályamű). 1906. *Szerk.*

¹ Epistola ad Laetam = levél Laetához. Szent Jeromos műve 22. lap. *Szerk.*

² Computus-csinálás = számolás. *Szerk.*

³ Specht: Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland. 255 — 283. 1.

Az apácakolostorok élete és szervezete lényegében nálunk is a külföldi keretek szerint alakult. A nevelés Magyarországon is legnagyobb részt apácakézen volt; az otthoni magánoktatás nem gyakran fordulhatott elő.

Akit apácának szántak, rendszeren már kiskorában beadták a kolostorba. Az «*oblata*-intézmény¹ nálunk is megvolt. Mária királyné Boldog Margitot negyedfél éves korában Szeremben adta át *Olympiades* asszonynak, hogy őt dajkálja és nevelje. Ekkor Olympiades asszony még nem volt apáca.

Pár napra ezután a királyné őt is, meg Margitot is a veszprémi Domokos-rendi apácák kolostorába vitte s mind a kettőjüket itt hagyta, Margitot ismét őrá bízván.² A Margit-legenda szerint: «Ez időben Szent Margit asszony még jól nem szólhat vala».³ De Margiton kívül voltak itt «egyéb kised leányok» is.⁴ A Nyulak szigetén élő apácák között tizenkilenc még 16 éves sem volt; sőt felerészben életüknek még csak 2-10-ik évét élték,⁵ midőn szülőik őket apácának adták.

Az apácák tanítását életnemők föltételezte. Nekik ugyanis naponkint zsolozsmát kellett énekelniök. Az ebédlőben meg evés alatt mindig olvastak — és pedig húsvét előtt Krisztus kiszenvetését.⁶ De ezt csak úgy cselekedhettek, ha értettek az énekléshez és az olvasáshoz. Első dolog volt tehát az *olvasás* megtanítása. Látjuk is, hogy Margit Veszprémben, tehát még jó szerével mint kised «kezde tanulni abcét, Ave Máriát».⁷ Margit a rendbe lépése után fél esztendőre elkezdte tanulni a Boldogságos Szűz hórát és pedig olyan buzgalommal, hogy az apácák csodálkoztak rajta. S midőn már ezeket megtanulta, ő is úgy mondotta azokat, mint a többi apácák; de a hajnali órára, a «Matutinum»-ra nem kelt föl, mert még fiatal volt.⁸ Majd meg egyébre is megoktatták. A legenda úgy tudja, hogy «kevés időnek utána igen jól kezde tanulni és énekelni»⁹ egyéb kised leányokkal.¹⁰ Margit

¹ *Oblata* az a leány (s oblatu az a fiú), akit már gyermekkorában Istennek ajánlanak, s kinek vagyonát is valamely szerzetesrendnek adományozzák. *Szerk.*

² A Margit királyleány szentté avatása ügyében foganatosított tanúkihallgatás jegyzőkönyve. (A veszprémi püspökség római oklevéltára. I. köt. 217 — 218. l.) — Ezt ezentúl így idézem: BMJ. (VO.)

³ Nyelveléktár VIII. k. i. 1. - Oklevéltár CCCXLVIII. számú oklevél.

⁴ U. o.

⁵ ü. o. 73. (85. l.)

⁶ BMJ. (VO. I. 253. l.)

⁷ BMJ. VO. I. 168., 177., 190., 197., 211., 219., 25? és 255. l.) Oklevéltár VI. sz. oki. — Nyelveléktár VIII. k., 1. l.

⁸ BMJ. (VO. I. 175. l.) és Nápolyi legenda (Knaus: Magyar Sión. 1867. 648. l.)

⁹ Nyelveléktár VIII. k. i. 1.

¹⁰ BMJ. (VO. I. 166.)

most — egészen külföldi gyakorlat szerint — a latin nyelv tanulásához fogott. «*Soror Katerina* vala Szent Margit asszonynak mestere, ki ötét tanéta előszer deákul¹ továbbá «Miatyánkra», «Üdvözlégyre» és «Hiszek-egyre» Veszprémben.² Margit ekkor még tíz éves sincs. Margit *Veszprémben* több kisdéd leánnyal együtt járt a *kolostor iskolájába*, így társa volt «gyermekségétől fogva» Judith, Ipolyt ispán úrnak leánya; s «mikoron egymásnak szólnak vala, egymástól imádságot tanolnak vala».³ Iskolatársa volt Serrenay László úr leánya, Erzsébet, továbbá Bodomerey Tamás ispán úr és Olympiades asszony leánya, Erzsébet is. Ennek nyilatkozata szerint, midőn a tanító apáca (magistra) megengedte a tanuló leánykának, hogy menjenek játszani, ezek neki kezdtek a játéknak; Margit meg kérte őket: Jertek velem, menjünk a templomba, a Boldogságos Szűz üdvözlésére, mondván: Üdvözlégy Mária, s így játszatok itt. Ez az Erzsébet nővér és Margit, egy könyvben tanolnak, olvasnak vala.⁴

Margitnak a Nyulak-szigetén *Olympiades* asszony a tanítója.⁵ Itt is több leánykával jár az iskolába,⁶ s mindig imádkozni akar, midőn az iskola nem akadályozza.⁷

Látjuk tehát, hogy az apácáknak *Veszprémben* is, meg a *Nyulak-szigetén* is volt iskolájuk. De azért akadt közöttük olyan is, mint Bérezi Pál úr leánya, aki sem olvasni, sem énekelni nem tud. Ennek az az oka, hogy 32 éves korában, tehát már mint felnőtt lépett be a kolostorba.⁸

A E7anss2a-apácák rendszabálya előírta, hogy az abbatissa⁹ a fiatalok és a felnőttek közül a tehetségesebbeket taníttassa s adjon melléjük alkalmas tanítónőt (magistra). Amelyik apáca tud olvasni, a szerzetesek zsolozsmáját imádkozza, ha még énekelni is tud, úgy énekl. Aki azonban nem ismeri a betűket, annak a Miatyánk az imádsága.¹⁰ — — —

Az apácák szellemi kiműveltségére nagy hatással voltak a

¹ Magyar legenda. (Nyelvméltár VIII. k. 74. l.) BMJ. (VO. 170. l.)

² BMJ. (VO. I. 175. l.)

³ Nyelvméltár VIII. k. 80. l.

⁴ BMJ. (VO. I. 212. l.) — Nyelvméltár VIII. 77. l. Játékról van még szó: BMJ. (VO. I. 200. l.)

⁶ BMJ. (VO. I. 177. és 192. l.)

⁶ (Dum ego luderem cum quibusdam

sociis meis, *que scholares erant*, et cum essemus puelle et cum ipsa virgo Margaretha esset puella nobiscum.) BMJ. (VO. I. 215. l.)

⁷ . . . «nisi quando schole impediebant earn.» BMJ. (VO. I. 218. l.)

⁸ BMJ. (VO. I. 230. és 232. l.)

⁸ Abbatissa — főnöknő: *Szerk.*

¹⁰ 1246. (Fejér: CD. VI/II. 367. l.)

*szentbeszéd*ek is, melyeket részükre rendszeren tartottak.¹ Étkezés után egyik alkalommal Mihály, domokos-rendi prédikált nekik.² Máskor meg Benedek domokos-rendi mond *szentbeszéd*et a Nyulak-szigetén élő apácáknak, köztük Margitnak is. S midőn Benedek a *szentbeszéd* végeztével távozni akart, Margit kérte, hogy maradjon még, hiszen oly szívesen hallgatja *prédikálás*át. Benedek nem hallgat a kérésre s távozik. Ekkor Margit arra kéri az Istent, bár törnék el a kocsija, hogy ne tudna elmenni. S amint Benedek elindult, a kocsija eltörött. s ő kénytelen volt visszatérni a kolostorba.³

Magyarázták nekik *a szentírást és a szentek életét*. Margit hét-éves korában, midőn a szentek szenvedését fejtegették előtte, elkezdett sírni.⁴ Margit kérésére gyakran olvasták és magyarázták előtte Krisztus és más szentek kínszenvedését és ő nagy áhitattal figyelte.⁵ Jolent és Katalin apáca úgy tudja, hogy Margit fekete vasárnaptól (Judica me) nagyszombatig olvastatta magának az Üdvözítő kínszenvedését s könnyek között, térdenállva és nagy ájtatossággal hallgatta.⁶ A vértanúk és más szentek ünnepein ezek életét és szenvedéseit olvasta és magyarázta neki a domokosok egyike.⁷ Ilyenkor monddta, hogyha itt volna a szenvedés ideje, szívesen szenvedne Istenért.⁸

Egy alkalommal Szent Jakab vértanú szenvedését magyarázták Margit előtt. Ekkor kérdezte Alincha apácát, Ajkay Péter úr leányát: Tetszik neked az amit hallottál? Ez így felelt: de mi közünk hozzá, hiszen mi ezeket nem élhetjük át. Margit erre így szólt: Istenem, bár éltem volna akkor s Jézus Krisztus szerelmeért vágta volna darabokra s a szenvedés tartott volna soká és a végén vágta volna le a fejemet Jézus Krisztus véreért. S midőn ezt monda, úgy látszott, hogy nagyon örül.⁹

Katalin apáca állítása szerint Margitnak ünnepnapokon mise után az elénekelt evangéliumot, majd meg a szentek életét Dezső domokos-rendi magyarázta. Midőn meg az apácák a dologházban voltak, Margit fölkereste őket és ő kezdte fejtegetni az evangéliumot és a szentek életét, — úgy a hogy tudta; s oktatta őket, hogy Ők

¹ ... et quando audiebat praedicationes, quæ fiebant sororibus. BMJ. (VO. I- 241.)

² BMJ. (VO. I. 188.)

³ BMJ. (VO. I. 169.)

⁴ BMJ. (VO. I. 218.)

⁵ BMJ. (VO. I. 167. és 175.)

⁸ BMJ. (VO. I. 177. es 253.)

⁷ BMJ. (VO. I. 213., 236., 255. és 273. I.)

⁸ BMJ. (VO. I. 231., 232., 235., 255. és 273.)

⁹ BMJ. (VO. I. 273.)

is úgy cselekedjenek, miként az evangéliumban és a szentek életében olvasható.¹

A tanításnak másik főtárgya az *ének*. Ranzanus szerint a priorissa Margit mellé *Ilonát* rendelte, hogy az éneklésre és a lelki dolgokra megtanítsa.² A Margit-legendában olvassuk: . . . «mikoron el hivatattik az cantrixtul, hogy meg mongya az ő versét, tehát el megyén vala és meg mongya vala . . . És ugyan azon estve completának utána éneklí vala igen ájtatosan, magas szóval és siralmakkal az salve reginát.»³

A Nyulak-szigetén Váradi András úr leánya, Katalin a cantrix vagyis betanítja s vezeti a kart és előénekekkel. Egy alkalommal is éppen nagycsütörtök előtt elrekedt s aggódott, hogy majd nem tud helyt állani.⁴

Amit tudás dolgában Margitunkról a legendában olvasunk, általánosíthatjuk a többi apácákra is. Hogy a latin nyelv és az éneklés terén nálunk mennyire vitték, adatokkal nem bizonyíthatjuk. A külföldön azonban főleg a zenei és számtani ismeretek terén, itt-ott a quadriviumba is átesaptak.⁵

Az apáca-kolostor ősi melegágya a női kézimunkának. Margitunkról megtudjuk, hogy szórakozó perceiben egyházi ruhákat s különösen az oltárok és ereklyék díszítésére szolgáló tárgyakat készített.⁶ Ebéd után gyapjút mos, fon és egyéb szolgálatokat végez.⁷

Az apáca-kolostor szellemi előkelőségét hangosan hirdeti annak a sok úri családból származott leánynak belépése, akik Bold. Margit kiráyleánynak méltó társai valának.

A jómódú családoknak egyik büszkesége volt, hogy leányuk apáca legyen. Mások meg csak nevelődni és tanulni jöttek a kolostorba, ahonnet azután vallásos érzülettel és kiművelt lélekkel tértek vissza családi körükbe. Nyelvemlékeink közül nem egy az apácák magas szellemi színvonaláról tanúskodik.

¹ BMJ. (VO. I. 254. 1.)

² BMJ. Ranzanus: Epitome rerum Hungaricarum Ind. XVI. (M. Flor.: Font. Dom. IV. 212. 1.)

³ Nyelvemléktár VIII. k. 24. 1.

⁴ BMJ. (VO. I. 211., 252. és 255. 1.)

⁵ Specht: Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland. 270. 1.

⁶ Ranzanus: Epitome rerum Hung. Ind. XVI. (M. Flor: Font. Dornest. IV. 215.)

⁷ BMJ. (VO. I. 207 és 257.)